
МЕЖДУ ДИАЛЕКТНОТО И РАЗГОВОРНОТО (сякаш че – сака че)

Така поставена, темата за диалектното и разговорното на пръв поглед предполага в съзнанието на езиковеда момент на предопределеност спрямо разглежданите езикови субстанции. Лингвистичният статус на диалектните и на разговорните маркери е добре проучен или е в процес на специализирано проучване на неизследвани до този момент особености.

В съществуващите лингвистични трудове не са търсени общи (базисни) точки между тези прояви на общонародния език, а те реално съществуват в езиковата практика. Фактът, че междуезиковите прояви не са били обект на изследване, е лесно обясним, защото диалектното и разговорното имат свои собствени територии, императивно разграничени в езиков план. Оказва се обаче, че могат да бъдат застъпени. В пленарния си доклад Цветан Йотов отбелязва, че младите изследователи трябва да насочат вниманието си основно към проблемите на книжовно-разговорната реч, защото там има какво да се намери. Според нас конференциите, посветени на тази проблематика, показват, че внимание се обръща основно на книжовно-разговорната проблематика (т.е. тя не е ошетенa), като се избягва проследяването на интердисциплинарните връзки и отношения. Това от своя страна води до изолирането на книжовно-разговорните явления и не позволява в пълнота да бъдат изяснени специфичните нюанси на взаимодействие, преплитане и диференциация. Книжовно-разговорните модели не съществуват сами за себе си, те са част от сложни езикови взаимоотношения и затова е редно в бъдеще именно на тези взаимоотношения да бъде отделено сериозно внимание, което не означава приоритетно разглеждане на един езиков феномен пред друг, а пълно, изчерпателно и мотивирано проследяване на езиковите и междуезиковите факти.

Настоящият доклад си поставя за задача да потърси измеренията на диалектното и на разговорното именно на базата на някои общи особености. Без да си поставя амбициозната задача да слага началото на подобен тип проучвания (отнасящи се до езиковите и междуезиковите прояви на

книжно-разговорната реч), докладът е опит да се създаде изходна база, която, макар и да се опира само на едно регистрирано езиково явление (**сякаш че – сака че**), може да бъде полезна за по-големи наблюдения.

Преди да преминем към конкретните езикови факти, редно е да направим някои уточнения. На първо място диференциацията диалектно-разговорно е позната в речниците и специализираните езиковедски справочници, където има стилистичната функция да маркира лексиката в зависимост от нейната принадлежност към диалектните или разговорно-книжовните пластове на езика. Макар и специфична за лексикографията, тази диференциация може да бъде полезна и за нашето изследване, защото дава възможност за наблюдение върху актуалността на видовете лексика и тяхното приложение в различни сфери на общуване. Маркерите (диал., разг, стар., остар., арх. и др.) в речниците показват специфични особености на лексиката, които имат пряко отношение към произхода, актуалността, принадлежността ѝ към езиковите подсистеми и т.н. Тяхната задача, пречупена през погледа на нашето изследване, е да покажат кои лексеми са характерни за диалектната реч, кои – за разговорната и кои могат да бъдат полифункционални и за двете подсистеми.

На второ място трябва да се вземе под внимание непрекъснатата динамика на езиковите единици и условията, в които те се реализират. Важен фактор е специализираното разглеждане (с оглед на контекста и езиковия ареал) на тези единици, преди те категорично да бъдат определени към диалектната или към разговорната група.

Третото необходимо уточнение се налага от факта, че изследваме явлението в синхронен план. Тук трябва да отбележим, че не се търси аналогия между съюзната форма **сака че** и диалектния глагол **сакам**. В изследваните диалектни системи всяка от тези форми има специфична реализация и строго специализирана употреба.

Безспорно е, че диалектните явления са по-добре проучени. Това се обяснява както с мястото на диалектологията в системата на българско-то езикознание, така и с факта, че първите български езиковеди, следвайки постулатите на младограматизма, са отдавали по-голямо значение на диалектите и на историческия развой на езика. Ако трябва обаче да бъдем достатъчно откровени, ще признаем, че и днес диалектологията разглежда основно фонетичните особености на отделните говори (и се правят обобщения на базата на описаното), като лексикалното равнище много често е избутано в периферията на изследванията, а в голяма част от тях то изобщо не е отразено. Балансът между фонетичното и лексикалното равнище дотолкова

е заличен, че в някои диалектоложки изследвания, които имат претенциите да бъдат модерни, се прави цялостно проучване на говор, а никъде не е отразена лексиката му.

Проблемите на диалектната лексикология са намерили научно разрешение в трудовете на Стойко Стойков, Максим Младенов, Иван Кочев, Тодор Бояджиев и най-вече в изследванията на Василка Радева, където за първи път на научна основа се диференцират понятията за диалектна лексика и диалектна дума. На базата на богат илюстративен материал от диалектите проф. Радева предлага модел за разпределение на лексиката в зависимост от предназначението и вътрешносемантичните ѝ особености¹.

Проблемите на книжно-разговорната реч вече няколко години са обект на специализирани конференции, които, макар и невинаги да са близо до проблематиката на този вид реч, оказват принос върху проучването и разширяването на кръга от въпроси, които КРП поражда.

Традиционно в изследванията, посветени на книжно-разговорната реч, се изтъкват като основни черти непринуденост, спонтанност и неподготвеност на изказването². Тези маркери са характерни и за диалектната реч, която обаче притежава специфични маркери като стабилност, териториална разграниченост и др., които са допълнителни и специфични само за диалектната система. Към тази на вид опростена схема трябва изрично да добавим, че горепосочените маркери са само част от сложността на диалектните и на разговорните прояви, които се реализират в практиката и чрез редица допълнителни вътрешноезикови, външеезикови и социолингвистични фактори. Тези фактори са обусловени от историческия развой на определен диалект, мотивирани са от съвременното му състояние, и не на последно място, от сложните тенденции на езиково “преливане” между отделни равнища – разновидност на общонародния език.

Диалектното е разговорно, но некнижно. Разговорното от своя страна е специфична проява на книжовния език, която позволява на езиковия носител максимална свобода при избора на езикови средства и употребата им в различни ситуации и при различни обстоятелства.

Възможно ли е в този случай да говорим за специфично отношение между диалектното и разговорното, така както говорим за отношението книжно-некнижно (т.е. диалектно), престижно-непрестижно и т.н. Примерът, който сме избрали за илюстрация на явлението, е тясно специализиран, но достатъчно показателен. Става въпрос за съюза **сякаш** и разширената му форма **сякаш че**. Тук няма да обръщаме внимание на специфичните синтактични функции, нито пък ще проследяваме развой му

в историята на езика. Ще отбележим само, че употребата на този съюз в изреченските конструкции не е широко застъпена, защото в определен контекст е синонимична със съюзната форма **като че**, която е по-често използвана, но в повечето от случаите на употреба е лишена от допълнителна стилистична нюансираност. Изследването ни се позовава на лични данни, събирани по време на експедиция в Плевенско-Белослатинския ареал. Записите на книжовно-разговорни конструкции са събирани от същия регион.

В диалектна реч съюзът **сякаш че** функционира в 80 % от събрания материал като съкратена форма **сака че**. За възрастните носители на говорите от тази група **сякаш че** е труден за произнасяне и затова езиковото им съзнание използва често редуцираната форма, която без съмнение е по-лесно произносима. Преминаването на **сякаш че** в **сака че** е сравнително лесно обяснимо явление, като се има предвид трудността на изговор и струпването на съгласни при първата форма и улесненото произношение при втората. Лингвопотокът се стреми към максимално улеснено в говорно отношение изказване, което чрез втория вариант несъмнено е постигнато.

Сака че може да бъде определено като диалектна особеност, която очертава специфичен лингвгеографски ареал, обхващащ Плевенско-Белослатинската група диалекти – селата Петърница, Градина, Тръстеник, Горни Дъбник, Ясен и др., преминаваща през селата Попица, Соколаре, и достигаща чак до гр. Бяла Слатина. Не се изключва наличието на тази форма и в други диалекти, за които нямаме специални наблюдения.

Възможно е да възникне колебание, ако се докаже, че **сякаш че** и неговият диалектен и разговорен вариант **сака че** имат общи черти (по аналогичен път) с модела какъв : к-ъв; това : т-ва; какво : к-во; вторите форми от които са по-често употребявани в разговорната реч и почти изместват от употреба книжовните. Изследването ни показва, че **сака че** е първостепенна форма за съзнанието на възрастните носители на диалекта в горепосочените езикови области. В тяхната реч съкратената форма се използва често и без значение в позициите си спрямо изреченските конструкции – в началото, в средата и в края на изречението, като съюз и като детерминатив, например:

1. **Сака че** преди нямаше чак такова чудо;
2. Дъщеря им пък толкова да се промени, **сака че** магия да ѝ е сторена;
3. Остави го ти него, той **сака че** е от Левуново;³

Примерите, с които разполагаме, са много и могат да бъдат увеличавани. По-интересното е, че в разговорна реч, записана в същите езикови

области, сме регистрирали употребата на формата **сака че** в говорите на плевенската градска интелигенция.

Като се вземат под внимание разговорните маркери непринуденост, неподготвеност и спонтанност и като се има предвид непрекъснатият контакт между малките селища, в които се пази диалектът, е възможно да се обясни преминаването на диалектното **сака че** в книжовно-разговорната реч, например:

1. Ти **сака че** (синоним на **като че ли**) не знаеш, че преди не е имало толкова много противоречия във властта.

2. Не искаш да ни разбереш и това си е, абе **сака че** не си виждал, не си чувал и за първи път попадаш сред интелигентни хора.

3. Ти му говориш, обясняваш, а то **сака че** е хванато от гората.

В никакъв случай не може да се говори за дублетност, но със сигурност може да се каже, че езиковото съзнание, веднъж открило по-лесната форма, я използва свободно в речевата практика.

В заключение можем да направим следния по-общ извод: диалектното и разговорното имат множество допирни точки, които трябва да бъдат изследвани, за да обогатят както диалектоложките изследвания, така и проучванията, посветени на книжовно-разговорната реч. По този начин ще бъде създадена база и за по-широки теоретични анализи и постановки.

Тук ние се опитахме само чрез едно (при това частично) явление да потърсим обща база за междуезиково наблюдение, а въпрос на бъдещи разработки е да бъдат открити и изследвани още примери, които да послужат като основа за цялостно проучване по темата диалектно – разговорно и нюансите, които тази тема предлага: от диалектно към разговорно или между диалектно и разговорно.

БЕЛЕЖКИ

¹ По-подробно могат да се видят изследванията на Ст. Стойков. Диалектна лексикология и лексикография. – Български език, 1969, № 4-5, 420–423; Лексиката на Банатския говор. М.Сл. Младенов. Лексиката на Ихтиманския говор. – В: Българска диалектология. Проучвания и материали. С., 1967, № III, 3–196; Типове лексикални различия в източните български говори (по материали от БДА, Т. I, II). – В: Славистичен сборник. По случай VI международен конгрес на славистите в Прага. С., 1968, 261–271; Иван Кочев. Гребенският говор в Силистренско. С особен оглед към лексикалната му система. – В: Трудове по българска

диалектология. 1969, № 5, и др; **Василка Радева**. Лексикалното богатство на българските говори, С., 1982, а също и в: Към проблемите на българската диалектна лексикология. Български език, 1971, № 2–3, 166–171; Селскостопанската лексика в централния балкански говор. – БДПМ, № 9, 1979, 79–223; Някои проблеми на българската диалектна лексикология. – В: В памет на проф. Стойко Стойков. Езиковедски изследвания. 1974, 271–278.

² **Рашка Йосифова**. Разговорното като стилообразуващ фактор в поезията на Никола Вапцаров. – В: Проблеми на българската книжовно-разговорна реч, кн. IV, Велико Търново.

³ С оглед на изследването примерите са представени в съвременния им вид, без да са отразени особеностите на диалекта.